

במזרח התיכון

כוחות האופוזיציה בארצות ערב

יעקב שמעוני

האופוזיציה — לא הן הגורם הראשי במאורעות, במצרים עברו גם המפלגות הקטנות למחנה האופוזיציה נגד ממשלת נוקראשי — ה"כותלה" של מכרם עוביד, "המפלגה הלאומית" של חאפז רמאדן ופסרי אבאזה ו"מצרים הצעירה", תנועתו הפאשיסטית של "מנהיג" אחמד חוסיין. הממשלה אינה נשענת עוד אלא על הסעדיים של נוקראשי והליבראליים הקונסטיטוציוניים של הייכל ומספר אישים בלתי תלויים. בשעה שהופד מחזיק בשלטון, הריהו עומד בצד כנגד כל שאר המפלגות, ואילו היום נישאת האופוזיציה הפרלמנטארית הרשמית על כתפי הופד והמפלגות הקטנות. הדבר המצטרף את המפלגות השונות האלו אינו אלא הרצון להפיל את ממשלת נוקראשי; ככל שאר הבעיות — וקודם כל בשאלה, מי ירכיב ממשלה חדשה אחרי נפילת נוקראשי — נחלקות הדעות; האיבה שבין הופד למפלגות הקטנות לא רפתה, ואינה נופלת בחריפותה מזו שבין הופד למחנה הממשלה. המפלגות הקטנות יש להן שופרות פובליציסטיים קולניים; יש להן נציגים בפרלמנט ובסניט; אולם כוח של ממש, מחנה של צעירים, קבוצות של מגשימי הזראות ושליטה על קרנות אין להן. הופד נשאר הכוח העיקרי שיש בו ממש באופוזיציה הפרלמנטארית הרשמית. ברם, הופד עיקר כוחו לא בבית הנבחרים (בו אינו מיוצג כלל); שהרי החריים את בחירות ינואר 1945 ולא בסניט (אף על פי שבסניט יש לו סיעה ניכרת ובעלת השפעה), אלא ב"רחוב", בהמון העם שבעירות ובכפרים; בחוגי הנוער והסטודנטים.

אף על פי כן, לא הופד היה היום במהומות האחרונות במצרים. אין להניח שהופד הצטער צער רב על המהומות ועל הזעזוע החמור שזעזעו את ממשלת נוקראשי. אף אין להניח שהסטודנטים הופדיים ובעלי האגרוף וראשי ה"שבאב" ותקיפי השכונות של הופד ישבו בחיבוקי ידים מאחר שפרצו המהומות. מאחר שאירע מה שאירע, חזקה על הופד שיציל את המצב, ככל יכלתו, לטובת עצמו ונגד הממשלה. ואולם המחוללת את המהומות לא היתה תנועה מאורגנת וממושמת, בעלת תכנית וסיסמה קבועה, מחוללתהן היו כוחות הקנאות הקיצונית; הסטודנטים הקיצוניים

ארבע הן הארצות הערביות שיש להן משטר פרלמנטארי (או שיש להן לפחות דפוסים ומנגנונים של משטר פרלמנטארי): מצרים, עיראק, סוריה והלבנון. בעבר-הירדן הפרלמנט צעיר אף מכדי גיבושו של פרלמנטאריזם היצוני-פורמאלי, והוא נטול סמכויות וכוח אף לפי החוקה. בשלוש מהן — מצרים, עיראק וסוריה — נתחדשו בשברעות האחרונים הפגנות-רחוב ומהומות המכוונות בראש וראשונה נגד הממשלות הקיימות; המדינה הערבית הפרלמנטארית הרביעית — הלבנון — גם היא עומדת במשבר חמור למדי ועתים יש רושם שאינה רחוקה מהילופי שלטון מלוזים באלמות. אם נביא בחשבון שמדינת עבר-הירדן נוקטת באופן רשמי עמדה של "אופוזיציה", עמדה העומדת בניגוד חמור לרצונם ולמגמתם של שלטונות המדינות הערביות והליגה הערבית (ועבדאללה מעז לעשות ולומר היום בפומבי דברים שהיו נאמרים אך ברמו ובוהירות תמול שלשום); ואם נשים אל לב שערב הסעודית ותימן עומדות מן הצד, מרוחקות ובלתי מתערבות, הרי מותר לומר שלא רק משבר מדיני-יצוני חמור עובר היום על העולט הערבי, אלא אף משברים פנימיים-פרלמנטאריים החלו מערערים את קיומן השקט של מדינות ערב.

הבה ננסה להאיר כמה מן הגורמים שחוללו משברים אלה, לנתח את כוחות האופוזיציה העומדים מאחוריהם, ולברוק באיזו מידה שימשה בעית ארץ-ישראל והמלחמה עם ישראל גורם פעיל או מכריע במאורעות אלה.

ארץ ארץ וגורמיה המיוחדים לה. אין משברה של מצרים דומה בכל למשברה של סוריה, ושניהם שונים מלבטיה של עיראק, כאן הכוונה לא לניתוח מפורט של עניני כל מדינה ערבית לעצמה, אלא לסימון גורמים המשותפים לשלוש הארצות, על אף השוני הרב בטבען המדיני ובנסיבות חייהן החברתיים.

ב.

לא מכלול האופוזיציה שבכתלי הפרלמנטים הערביים אף לא התנועות ההמוניות המתנהלות על ידי המפלגות המדיניות הרשמיות והידועות, כמפלגות

ודאות שתאריך ימים ושנים. קבוצה זו היא בעלת אופי פרלמנטארי מובהק ואין לדעת מה גודל השפעתה על הרחוב, פרט לכמה מרכזי-כוח; ביחוד אין לה, למפלגה זו, השפעה של ממש בדמשק הבירה — והן המהומות פרצו בדמשק, ולא בחלב. מרכז כוחה של מפלגת העם הקונסטיטוציונית.

אף שתי הקבוצות המסורתיות האויבות תמיד לממשלה המרכזית בדמשק, תנועתם הבלדנית של מנהיגי הדרוזים בהר הדרוזים, וחסידי המלך עבדאללה ותכניתו לצירוף סוריה לעבר-הירדן, אף הן לא היו מחוללי המהומות, לפחות לא באופן ישיר. אדרבה, אשר לתמיכה בעבדאללה ובתכנית „סוריה רבתה“, הרי אין בסוריה היום מפלגה או אדם שיעזו לדגול ברעיונות כאלה בגלוי, ואותם מחסידי עבדאללה התופסים מקום בציבוריות הסורית והפעילים בהיים המדיניים, עושים זאת מתוך התנכרות והתכחשות לעבדאללה ולתכניתיו. הנה כי כן, גם בסוריה לא מפלגות האופוזיציה הרשמיות והפרלמנטאריות הן שחוללו את המהומות והפילו את הממשלה.

גם כאן היתה זו, בראש וראשונה, התפרצות של קנאות ההמון. אך זאת לזכור: ארגון האחים המוסלמים ושאר אגודות קנאיות דתיות-למחצה, שהדריכו את ההתפרצות במצרים, חלשים הם בסוריה מחבריהם במצרים. גם כאן אין להניח שאויבי ממשלת מרדס, לסוגיהם השונים, עמדו מן הצד. סוכניו וחסידיו המוסוים של עבדאללה; ראשי הדרוזים המבקשים להיבדל מעל השלטון המרכזי; מנהיגי מפלגת העם הקונסטיטוציונית; במידת-מה אף אנשי המפלגה הלאר מית, שאך תמול פרשו מעל מרדס ומפלגתו; ואנשים בלתי-מרוצים מכל המינים, כולם נתנו יד ללבות את היצרים והפריעו לממשלה מלהשתלט על המצב במהרה, רבים מהם בודאי גם יפיקו תועלת מן ההפיכה, לכשתורכב ממשלה חדשה. אולם לא הם שחוללו את ההפיכה: זאת עשו כוחות הקנאות, מחוץ לכתלי הפרלמנט, ההמונים המוסתים שברחוב והנוער ה„מש-כיל“ המוסת-המסית.

ד.

אותה תמונה, מבחינת מהותם ואופים של מחוללי המהומות, נשנית בעיראק. עיראק אינה יודעת — ולא ידעה מעולם חיים מפלגתיים בעלי יציבות. המפלגות הקיימות מיום שקמה עיראק החדשה אינן אלא צירוף חולף של אישים או סיעות הליכשות צורה ופושטות צורה, שלוש המפלגות שהיו קיימות רשמית בנובמבר 1948, למשל — „אסתקאל“, הליבראליים, והמפלגה הלאומית-הדמוקראטית (שמאלית) * — מיוצגות בפר-

וההמונים הנוחים להתלהב ולהפגין ולהשתולל, ומדריי כם ושופרם של כוחות הקנאות הללו הוא ארגון האחים המוסלמים. נוער ופדי, קבוצות פא-שיסטיות מסוג „מצרים הצעירה“, קומוניסטים וקומר-ניסטים למחצה לקחו בודאי חלק במעשים וניצלום. אולם עיקרו של דבר התפרצות קנאות המונית, ספוג-טאנית כמעט, בסיבותיה ובסיסמותיה עוד נעיון להלן.

ג.

אם כך במצרים, שיש בה מפלגות מדיניות בעלות מסורת, על אחת כמה וכמה בסוריה, ולא כל שכן בעיראק, מקום שם אין כל רציפות של חיים מפלגתיים ואין למעשה מפלגות מדיניות כלל.

בסוריה התפוררו החיים המפלגתיים כמעט כליל עם התפרקותו של „הגוש הלאומי“ (1946-47). גוש זה היה נושא העיקרי של מאבק העצמאות נגד הצרפתים (בדומה לופד במצרים), ואך הגיע לשלטון (שלטון חלקי בשנות 37—1936, ו„שלם“ בשנת 47—1945) החל תהליך התפוררותו. אך שונה מולו של הגוש הלאומי ממזל הופד המצרי: הופד שעת שלטונו שעת רפיון התי-פוררות היא לו (37—1936, 44—1942); אך הוא חוזר ומתלכד ומתחזק בשעה שאויביו עולים לשלטון ובידו לשוב ולרכוש את אהדת ההמונים והנוער המשכיל על ידי אופוזיציה תקיפה. לא כן הגוש הלאומי בסוריה: גם אחרי שהוכה בבחירות 1947, ורוב מנהיגיו נתפוררו והפכו „בלתי-לתיים“, ושרידי יורשיו היו לאופוזיציה פרלמנטארית — גם אז לא חזר ונתלכד, אחת הסיבות החשובות לכך היתה העובדה ששלושת מנהיגיו הראשיים ירדו מעל הבימה: שופרי קוחלי הועלה מעל חיי המפלגות, בהיותו לנשיא הרפובליקה; סעדי אללה אל ג'אברי מת; וג'מיל מרדס פרש. אף רציפות קיומו של הגוש עברה ובטלה, והמפלגה הועירה המדברת היום כשם מסורתו אינה נקראת עוד בשמו אלא בשם „המפלגה הלאומית“, בהנהגת לוטפי חפאר וצברי עסלי. קבוצה זו לא היה בכוחה להקים אופר זיכיה רצינית גם משום שניציגיה השתתפו בממשלה עד נובמבר 1948. יתר על כן: ניציגה שלה, אחמד שרבאתי בצוארו, כמיניסטר ההגנה בשעת ההתקפה על ישראל במאי, תלו את הקולר על אותם הכשלונות שבעטים בעיקר יצא הקצף על הממשלה.

גם מפלגת האופוזיציה השנייה, החזקה כיום יותר משרידי הגוש הלאומי היא „מפלגת העם הקונסטי-טוציונית“, בהנהגת המנהיגים רושדי כח'יא וד'ר נאזם קודסי, אנשי חלב, ועדנאן אתאסי איש חומס (כנו של האשם אתאסי, נשיא הרפובליקה לשעבר), אף היא יצור עולימיים וחלש שלא עמד עדיין במבחן סערות, קנאויות ותחבולות-צירופים, ואין לפי שעה

* שתי האחרונות הודיעו על התפרקותן בדצמבר.

של תכנית זו). ואילו תנועות הרחוב הקנאיות המחול-
לות את תמורות השלטון וזעזועיו במצרים, סוריה
ועיראק, אין בצדן תכנית מדינית-סוציאלית קבועה
או מסקנית. תנועות אלו משמשות פורקן לזעמם
המצטבר של ההמונים ושל עסקנים מקופחים; הן
מחישות את "חילוף החמרים" הטבעי בהנהגתן המדינית
של מדינות ערב, אף על פי שחילוף זה מצטמצם
על הרוב בחוג צר וקבוע; והן משמשות תשלום מס
קבוע למערכת המליצות הקיצוניות והוסטות התקיפות
הנהוגות בעולם הערבי עד היום. אולם על הרוב
אין בהן, עם כל קיצוניותן, כדי לחולל שינוי אמתי
ומתמיד בכללי היסוד הנהוגים במדיניות הערבית*.
הצלחתה של הפיכה סירוסה שההמון המפגין ברחוב
העלה ממשלה חדשה, הדוגלת מעתה בסיסמאות קיר-
צונית ביותר והמתחייבת לקיים את אשר צעקו הסטרי-
דנטים בהפגנתם. ממשלה זו מתחילה מעשיה במקרים
רבים בביטול התחייבויותיה, חוויה ותכניותיה של
הממשלה הקודמת. אולם מאחר שאין בידי הממשלה
הקיצונית החדשה כל תכנית ממשית של מדיניות
חדשה, הרי כל עיקרה של ההפיכה הוא חילוף אישי
או סיעות, וכעבור שבועות או חדשים מספר מיסגרות
ונעלם אף ההבדל המעט שהיה מצוי בין הממשלה
ה"קיצונית" ובין זו, ה"מתונה" והבוגדת שקדמה לה.
עד שחזור הגלגל וממשלת ה"הפיכה" אנוסה להסתלק
מן השלטון בעקבות התקוממות חדשה של הסטודנטים
הקיצוניים. דוגמה נאה למחזור זה היא קורות הממשלה
העיראקית הנוכחית: הסיעה המחזיקה עתה בשלטון
הועלתה על גלי ההפיכה של פברואר 1948, ש"טיאטאה"
את קבוצת נורי סעיד-צאלח ג'בר בשל חתימת חוזה
פורטסמות, וכרי שהתחייבה מראשית צעדיה על ביטול
החוזה ועל קו אנטי-בריטי קיצוני. עתה עורכים גדה
אותם היסודות הקנאיים-הלאומנים, שהעלו לשלטון,
הפגנות רועשות מאחר שקמעה קמעה חזרה הממשלה
לקו המדיני שהיה מקובל על הקודמת לה אף סיפחה
אליה את נציגיו המובהקים של אותו קו.

1.

המהומות במצרים, בסוריה ועיראק סבבו, בראש
וכראשונה, על שלושה גושי בעיות: ראשית, ענינים
פנימיים המיוחדים לכל אחת משלוש המדינות, אם כי
המשבר הכלכלי-הפיננסי משותף לשלושתן; שנית,
השואה לבריטניה והמחאה על השתלטותה הגוברת של
המדינות הבריטיות על המזרח התיכון ועל השתעבדותם

* מרידת רשיד עלי בעיראק יצאה מכלל זה רק
למראית עין; השינויים שהביאה באוריינטציה העי-
ראקית הפוליטית, חלו בשעה של משבר בין-לאומי
חמור, והוא שהעלה אותם לדרגה של שינויים מרחיקים.

למנט על ידי צירים בודדים, בעוד שרוב הצירים הם
"בלתי-תלויים". עובדה זו כשלעצמה דוחפת את
המפלגות להעדיף פעולה "ישירה" ברחוב על פעולה
פרלמנטארית. אולם בעיראק, עוד יותר מאשר במצרים
ובסוריה, מתנהלת פעולת הרחוב לא בשם מפלגות או
ארגונים מסויימים. גם כאן ידם של בעלי-תריסים
פוליטיים, אנשי סיעות וכיוצא בהם, באמצע, אולם
גם כאן מכריע עצם מציאותם של ההמונים המוסתים-
הקנאים והנוער ה"משכיל" הקיצוני.

ה.

ההפיכות והמהומות, שמתולדהן מוליכים את
ההמונים הקנאיים ואת הסטודנטים להסתערות על
הממשלה, אינן בגדר מהפכה סוציאלית, אף מקום שהן
מצליחות להפיל את הממשלה ולהעלות ממשלה רצויה
יותר למנהיגי הרחוב, ואינן מתכוונות למטרות סור-
ציאליות מהפכניות. אין תכליתן כלל שינוי
המשטר; כל כוונתן היא שינוי הרכבם של העומי-
דים בראשו, וחוג הנהגים ממנו.

מכאן שהקבוצות הקומוניסטיות האמתיות חלקן
במהומות-רחוב מסוג זה מועט, וחלקן כהנאה מפירות
ההפיכה, מקום שזו מצליחה, אפס, בעיראק מצויות
כמה אגודות וסיעות "שמאליות" או שמאליות-
למחצה; המפלגה הקומוניסטית האמתית, האורתור-
דוכסית, פועלת במחתרת. בסוריה היתה המפלגה הקו-
מוניסטית מותרת וחוקית עד ראשית המלחמה בישראל
(כשניצלו השליטים את המצב הצבאי שהוכרז ערב
הפלישה לישראל, כדי לרכא בהודמנות זו גם את
המפלגה הקומוניסטית), ועל-כן לא צצו בה ארגונים
מוסוים וקבוצות קומוניסטיות-למחצה כבעיראק. במצ-
רים קיימות כמה אגודות קומוניסטיות-למחצה וכן
מפלגה קומוניסטית במחתרת; אך הדבר האופיני
למצבה של התנועה הקומוניסטית במצרים הוא
שהשפעות קומוניסטיות הצליחו לחדור במידה ניכרת
לשורות הנוער המשכיל המאורגן במפלגות האחרות,
וביחוד לשורות הופד, שבו קיים עתה "אגף שמאלי",
קומוניסטי-למחצה. קרוב לשער שהקומוניסטים והקו-
מוניסטיים-למחצה גם הם לא נמנעו מהשתתף בהסערת
הקהל נגד הממשלות השנואות. אולם יהיה אשר יהיה
כוזן של התנועות הקומוניסטיות השונות במצרים,
בסוריה ובעיראק, לא הן חוללו את המהומות, לא הן
כיוונו אותן ולא הן המתקדמות בעקבותיהן לקראת
מטרתן.

1.

התנועה הקומוניסטית היא האחת היחידה בעולם
הערבי הדוגלת בתכנית מדינית-רעיונית קבועה פחות
או יותר (ולא כאן המקום לברר מה סיכויי התגשמותה

תודה צמוקה למדיניות הבריטית על שחרור סודיה מתחום שלטונה של צרפת. אולם הסורים מרגישים יפה שבריטניה הותרת לגובינה מדינית וממשית ביותר של חובות מוסריים אלו. אין ספק שבריטניה מבקשת לחתום על חוזה הגנה גם עם סוריה ולצרף מדינה זו למערכת תכנונית המדיניות והאסטרטגיות במזרח התיכון. אין ספק שהיא מנצלת את מצבה של סוריה — את הסתבכותה בפרשת ארץ־ישראל, ואת בידודה המוחלט בכל מדיניות החיצונית ובמדיניותה הפיננסית — לשם לחץ מוגבר. ואין ספק שדעת־הקהל הסורית סולדת מאד מפני כל התקשרות קבועה וחתומה עם בריטניה.

ה.

לדברי הערבים בעתונות וברדיו שימשה מלחמת ארץ־ישראל נושא ראשי למהומות: המסגינים המסורים תבעו תבועה לתדוש את המלחמה. ברי שאין זו האמת לאמתה; אך אין ספק שיש כאן גרעין של אמת. ופרשת המלחמה במדינת ישראל נודע לה תפקיד נכבד במערכי־נושם של ההמונים והחוגים הקיצוניים־הקנאיים המסיתים אותם.

אין לפנינו תכנית מדינית־אסטרטגית שקולה בדבר חידוש המלחמה עם ישראל. אין לפנינו. כהקדמה לזו. חשבון מדויק של הכוחות הערביים והיהודיים, והאפשרויות המעשיות בכוח־אדם, בציד, בפוטנציאל תעשייתי, פיננסי, וכלכלי. אין כאן שיקול קר של המצב המדיני הבינלאומי, הכל־ערבי, והמצב הפנימי בכל ארץ ערבית. אין כאן בחירה שקטה בין האפשרויות השונות לצאת מן הקפאון שנוצר סביב בעיית ארץ־ישראל, ובעקבותיה החלטה לתדוש את המלחמה ולהשליט כיוון זה על המדיניות הערביות ולהרחיק מן השלטון כל מי שמתנגד לו. לכל אלה אין זכר. הדבר שמצוי כאן הוא זעם אין־אונים, יאוש רב־שנאה על הכשלוש שנהלו הערבים במסעם הצבאי, ועל חוסר־המעש של המנהיגות הערבית הרשמית. במידה רבה לא נודע להמונים, באי־זו מידה נכשלו הצבאות הערביים ומה גודל תבוסתם, ועל כן שבעתים לא־מוכן להם מדוע יושבות הממשלות בחיבוק־ידים ואינן מוחצות את האויב היהודי. גם כאן מתנקמת בערבים תעמולתם השחצנית־האוילית, שיטתם קצרת־הראות להסתיר מעיני ההמונים את כשלונותיהם ואת כוחו ומציאותו של ישראל; שכן אם לא נכשלו צבאות ערב ואם אין מדינת ישראל קיימת וחזקה — כיצד יוסבר קפאון של מצב, אי־חידוש המלחמה, ואכזר רובה של פלשתינה? ובמידה שמסתנגנת ומתפשטת האמת על התבוסה ושיעורה — וזו מוכרחה להתפשט — ואילו ידיעת הסיבות שתיארו לידי התבוסה אינה מתפשטת, ואין מסבירה, מה לקח ילמדו איפוא ההמונים הקנאיים

הגוברת של מדינאי ערב למדיניות בריטית זו; ושלישית, פרשת ארץ־ישראל.

לא מעניננו כאן לקבוע אם ניצולה של הסתבכות הערבים בפרשת ארץ־ישראל היה מכון מראש להשגת יתרונות ורווחים מדיניים לבריטניה, ואם למען מטרה זו יעצו הבריטים את ידידיהם הערביים להיכנס לאותו מבוי אסום שעתה אין להם מוצא ממנו; או אם יש כאן תולדת־אגב מקרית. אך אין ספק כי בדיעבד מנצלת המדינאות הבריטית את מצוקת הערבים למען מטרתיה היא. עיקר תכליתה, כמאז, לקשור את מדינות ערב לבריטניה בחוזה הגנה מהודקים, ולקבוע במסמרות אותה ויקה לבריטניה בעניני צבא, ציד, כלכלה, מדיניות, כספים, אשר מלחמת ארץ־ישראל הבליטה והגבירה אותה במאד.

במצרים ידעה בריטניה לנצל יפה את שנת הסתבכותה של אותה מדינה במלחמת ישראל. בסודאן נוצרו עובדות בהתאם לרצונה של בריטניה, אשר שום הפיכה במצרים לא תוכל עוד לשנותן. גם בענין השני השנוי במחלוקת בין בריטניה למצרים, החוקת חיל בריטי גדול באיזור תעלת סואץ, הצליחה בריטניה לקיים את המצב שעליו מתקוממת דעת־הקהל המצרית, בלי שינויים חזוניים רציניים. על אף שתי המכות הקשות שבריטניה השכילה להכות את מצרים בשעה שזו היתה עסוקה בארץ־ישראל, גברה תלותה של מצרים בעזרתה וכרצונה הטוב של בריטניה עד כדי יזמה מחודשת לחידוש המשא־ומתן על חוזה הגנה חדש. המרידה הנפשית במצב ענינים זה היא אחד מגורמי היסוד של המהומות.

דומה לכך המצב בעיראק, גם כאן גברה תלותה של המדינה בתסדי בריטניה וגם כאן הצליחה זו לשרת את האינטרסים הבריטיים מבלי שדעת הקל העיראקית, על אף ריתחתה חזמה, הפריעה לה הפרעה של ממש. ההתקרבות המחודשת לבריטניה נתבטאה במינוי פרר בריטיים מובהקים למשרות מיניסטרינויות ובתעמולה על מהזתו של החזה פודסטמז, שסוף־סוף אינו רע כל כך, ומכל מקום טוב הוא מחוזה 1930 שעמד בינתים בתקפו. תהליך התקרבות זה הוא שגרם להתפרצות המחודשת של הרגש האנטר־בריטי.

בסוריה אין אותו תהליך בולט כל כך. אין לסוריה חוזה מפורש עם בריטניה, ואין בין שתי המדינות חילוקי־דעות מסויימים. אדרבה סוריה חייבת

• התביעה המצרית הלאומית שני שלבים בה: ראשית, שוב אין מצרים מכירה בחוזה 1936, הוזה אומר בזכותה של בריטניה להחזיק צבא באדמת מצרים ככל ל; שנית, אם אמנם קיים עדיין חוזה 1936, ואין בכוחה של מצרים לבטלו, הרי לפחות יש לצמצם את מספר החיילים הבריטיים לפי הכתוב באותו חוזה.

תגובתם על המציאות זו תהיה שונה בהרבה מתגובת הממשלה הקודמת.

יסוד נוסף ומסובך בתמונה זו היא בעיית הצבא ומעמדו במשחק הסיעות, הזרמים והאישיות. ברור כי הן בשעת מהומות וחילופי-שלטון, והן בתנאים שמהר מות וחילופים כאלה יישנו וייהפכו לחזיון מתמיד — גובר ועולה כוחו של הצבא בעיני המדינה: רצונו — יעלה ויוריד שלטון; רצונו — ידכא מהומות, או לא ידכא או אף יצטרף למפגינים; רצונו — יתפוס בעצמו את רסן השלטון ויעלה למשרות המיניסטריאליות את ראשיו או את אנשי-שלטונו וממוניה. והצבא" במשמע — חבר הקצינים הגבוהים והבינוניים.

השתתפותו של הצבא במערכות המדיניות הפנימיות ובקנוניות של השלטון, היא עובדת קבועה ומורשת בעיראק. יש רושם שבמצרים גוברת והולכת השפעתו של הצבא, וכן גוברות המרירות ושנאת הפור לטיקאים בשורות קציניה, וביחוד בקרב הצעירים שבהם; לא מן הנמנע שידם תהיה ניכרת בחילופי השלטון ובמאבק הפנימי. בסוריה מוקדם עדיין לדבר על "הצבא" כעל גוף מלוכד ומובהק: צעיר ורופס הוא מדי, ועדיין לא צמת בו חבר קצינים בעל מסורת וצביון משלו. אולם המרירות בארץ וגילווי המשבר הממשלתי ודאי יעוררו את יצרם של קצינים צעירים ונמרצים גם בסוריה, וישמשו גורם לגיבוש הצבא כגורם במדיניות הסורית הפנימית.

המהומות וההפגנות העוברות לעינינו על כמה מן הארצות ערביות אין בכוחן לחולל שינוי אמיתי במדיניות החוץ של אותן המדינות, אך לא מן הנמנע כי תהיה להן השפעה רצינית על עיצוב דמותן הפנימית.

זולת הלקח שהכשלוניות והמטלות, במידה שנודע עליהם, הם תוצאה של מעילת הממשלות והמנויגים, בגידתם, או במקרה הטוב ביותר — של חוסר-כשרונם המוחלט?

על כן בא זעם ההמונים בפרשת המלחמה לידי ביטוי בהסתערות, קודם כל, על אלה מן הממשלות והאישיות שניהלו את המלחמה ואשמו בכשלונות — ודוקא משום שאותן הממשלות העלימו עד כה את הכשלונות. לא מקרה הוא, למשל, שהמטרה לזעם המוני דמשק, היה אחמד שראבאתי, מיניסטר המלחמה בשעת הפלישה לישראל (והתפטרותו אחר-כך מתוך מתאה על חוסר-היעילות של הפיקוד הצבאי, ועל סירוב הממשלה לבצע את התכניות שעליהן המליץ, לא עזרה לו). ענינים כגון מאסרו של סואד מרדס, קרובו של ראש הממשלה, בשל מעילה בכספי ציבור שנמסרו לו לשם וכישת נשק באירופה, הגביר כמובן את ההרגשה שחוסר יעילותם ובוגדנותם של הממשלה והנכבדים המתרכזים סביבה, אך הם אשמים בכשלונו של מסע "הצלת פלשתינה".

ט.

השלטון החדש שיעלה בעקבות ההפגנות אנוס יהיה, כמובן, לפתוח דיבורים רמים על הצלת פלשתינה, על חידוש המלחמה וכיוצא באלה דברים הכרחיים לפיוס ההמון ולשיכנועו כי אכן היא עצם מעצמו היא ובשר מבשרו. אולם גם השליטים החדשים, לכשיעמדו על פרטי המציאות המדינית, הצבאית והכלכלית, לאמתה, אשר ההמונים המפגינים והסטודנטים לא ידעו אלא את צלה המרחף עליהם, ספק הוא אם